

**ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДИВЕРСИФІКАЦІЇ
ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Проаналізовано основні засади західноєвропейського досвіду диверсифікації джерел фінансування вищої освіти. Акцентуємо увагу на зростанні ролі фінансово-кредитних коштів у системі вищої освіти.

Assist. L.I. Ischuk – Luts'k state technical university

**The West European experience diversification source financing
of the high education**

It is analyses the general principles of the West European experience diversification source financing of the high education. It is accents attention into the increasing role of financial-credit costs in system of the high education.

У 90-і роки минулого століття в багатьох країнах світу спостерігалось уповільнення темпів зростання державної підтримки вищої школи, а у деяких із них в окремі роки цього періоду така допомога в реальних цінах скорочувалась. Державне фінансування освіти в більшості промислово розвинених країн, вже досягло гранично можливої величини (6 % від ВВП); навряд чи можна чекати нарощування державного фінансування освіти [1]. У цих умовах особливо актуальним для вищих закладів освіти стає розробка і реалізація різних методів адаптації до умов обмеженого бюджетного фінансування, нестачі коштів, що виділяє держава на вищу освіту [2].

Для реалізації цього завдання ВЗО (вищим закладом освіти) необхідно було диверсифікувати джерела фінансування своєї діяльності, активніше залучати приватні кошти. Існують три основні шляхи збільшення приватної фінансової підтримки ВЗО. По-перше, введення або збільшення плати за навчання; хоча це зробити нелегко, оскільки відповідні рішення призводять до погіршення відносин зі студентами. По-друге, укладення контрактів з приватними фірмами на проведення досліджень і надання послуг. По-третє, залучення ВЗО приватних коштів у вигляді пожертввань [3].

У післявоєнний період у системах вищої освіти країн Західної Європи сталися істотні зміни. За 40 років (з середини 50-х до середини 90-х років) чисельність студентів майже у всіх західноєвропейських країнах збільшилася більше ніж у 10 разів. Відбувся перехід від елітарної до масової системи вищої освіти, що охоплює нині в різних країнах Західної Європи від 1/3 до 2/3 випускників середньої школи.

У країнах Західної Європи частка держави у фінансуванні вищої освіти значно вища, ніж, наприклад, у США. У ФРН, Австрії і Італії частка державного фінансування у витратах на вищу освіту складала у середині 90-х років близько 90 %, у Великобританії, Португалії і Фінляндії – приблизно 80 %, у Данії, Швеції і Ірландії – приблизно 2/3 (у США відповідний показник рівний 50 %) [4]. Питома вага державних витрат на вищу освіту у ВВП у більшості європейських країн у середині 90-х років перевищувала 1 % (найбільш високий він у Фінляндії, Норвегії, Данії і Нідерландах). За період з початку 60-х років цей показник збільшився у 2-3 рази.

Впродовж 80-90-х років минулого століття були запроваджені процедури оцінки діяльності університетів, зменшилось фінансування вузів державою. Співвідношення державних витрат на вищу освіту з розрахунку на 1 студента і ВВП у більшості західноєвропейських країн знижувалось. Внаслідок такої динаміки державного фінансування західноєвропейські університети вже з 70-х років стикаються з фінансовою кризою, яка поглиблюється. Але тільки відносно недавно – у 90-і роки доцільність збереження традиційної системи фінансування ВЗО, заснованої майже повністю на державній підтримці, стала зазнавати сумнівів на офіційному рівні.

До 1980 р. навчання у вищій школі західноєвропейських країн, за окремими винятками, було по суті безкоштовним. Крім цього, в ряді країн студенти отримували стипендії, що дають можливість компенсувати частину своїх витрат на проживання за час навчання. У 80-90-і роки в умовах загострення бюджетних проблем у сфері фінансування вищої освіти сталися зміни і безкоштовною вона залишилась для студентів далеко не всіх західноєвропейських країн. У другій половині 90-х років країни Західної Європи можна було умовно розділити на три групи: 1) з безкоштовним навчанням в університетах – ФРН, Австрія, Данія, Фінляндія, Греція, Норвегія, Великобританія (до 1998/99 навчального року) Швеція; 2) з невисокою платою за навчання (Франція); 3) з високою платою (Бельгія, Іспанія, Ірландія, Італія, Нідерланди, Швейцарія) [5].

Між країнами Західної Європи існують відмінності не тільки відносно оплати навчання у ВЗО, але і у сфері надання державної фінансової допомоги студентам. Немає чіткого зв'язку між розмірами плати за навчання і державною фінансовою допомогою. Реформи систем фінансування вищої освіти у країнах Західної Європи у 90-і роки були спрямовані на посилення ринкових тенденцій у цій сфері. Обґрунтовували це тим, що традиційна державна система фінансування вищої освіти не забезпечує потрібного об'єму фінансових засобів, рівності освітніх можливостей, ефективності, адекватного обліку економічних і соціальних потреб [6].

Зростання фінансової самостійності установ вищої освіти призвело до диверсифікації джерел прибутків вузів, збільшення в них частки плати за навчання і надходжень від контрактів з бізнесом і державними структурами. Зростає значення державного фінансування, що надходить ВЗО через студентів, відповідно до їх вибору.

Велика зміна у системі фінансування вищої освіти пов'язана з включенням у неї освітніх кредитів. Надання таких кредитів означає перекладання частини витрат із фінансування вищої освіти на споживачів, оскільки їх введення звичайно супроводиться скороченням державного фінансування.

Заміна освітніми кредитами інших механізмів фінансування вищої освіти означає збільшення ризику для їх одержувачів. Виникає ризик того, що хоч студенти можуть і не завершити навчання або не завершити його в термін, їм все одно доведеться повертати кредит, а студенти з сімей з низькими прибутками можуть не захотіти брати в борг, тому для них доступність вищої освіти зменшується. Однак певні схеми надання кредитів, передбачаючи повернення заборгованості з урахуванням майбутніх прибутків випускників

ВЗО, знижують такого роду ризики, і тому їх введення не повинне приводити до зниження доступності вищої освіти [7].

Розглянемо організацію, роль і місце фінансово-кредитних коштів у системі освіти Франції, Англії, Швеції та інших європейських країн.

Для Франції характерним є постійне зростання витрат на освіту. Так, з 1975 р. у відношенні до внутрішнього валового продукту вони є стабільними і коливаються у межах від 6,4 % до 6,8 %. Зауважимо, що держава, крім громадських закладів освіти, частково фінансує і приватні, але тільки ті, які співпрацюють з нею на основі контракту.

З огляду на те, що менш як 15 % студентів університетів і тільки близько 13 % студентів приватних вищих навчальних закладів отримують стипендії, перед значною частиною французької молоді щорічно постає питання щодо фінансування витрат, пов'язаних з навчанням. Дедалі більше студентів при цьому вдаються до соціальних студентських кредитів. Основні параметри та механізми їх надання такі:

- студентські кредити пропонують банки під річний процент (7-9 %), що нижчий на 1-2 пункти від класичного кредиту. Найкращі умови забезпечують, зазвичай, студентам престижних навчальних закладів, а деякі банки знижують процент за кредит студентам, батьки яких уже є клієнтами цих установ;
- здебільшого кредит надається молодим людям віком 18-28 років. Однак окремі фінансові інституції (CCF, Credit mutual) пропонують позичку студентам незалежно від їхнього віку. Така гнучкість дає змогу користуватися цією формою кредиту тим дорослим, які бажають перекваліфікуватися або підвищити свою кваліфікацію;
- розмір позики (у більшості банків від 10 тис. до 150 тис. франків) залежить від багатьох чинників. Загальне ж правило таке: чим перспективніший характер навчання (з точки зору кар'єри та майбутніх доходів), тим більше шансів для студента отримати значний кредит;
- враховуючи те, що надання кредиту представникам тієї категорії населення, що, зазвичай, не працює і тому не має постійного заробітку, пов'язане з досить значним ризиком, банки вимагають відповідного поручительства. Суб'єктом його виступають переважно батьки, родичі та інші особи, які можуть надати банку досить солідні гарантії;
- характерною рисою студентського кредиту є надто довгий, порівняно з класичною позичкою, строк повернення боргу (9-10 років). Це зумовлене наданням студенту можливості відстрочки (у межах 4-5 років) початку виплат [8].

Вища освіта у Великобританії має розгалужену мережу, Англія, Шотландія, Уельс та Північна Ірландія, мають певні відмінності у сфері освіти, та функціонує така система управління освітою, де самостійно вирішується питання її структури та функціонування мережі освітніх закладів.

У країні, після прийняття Акту про вищу освіту, зазнали деяких змін організаційні принципи керівництва наукою та вищою освітою. Головна роль у забезпеченні функціонування державної вищої освіти відводиться Раді фінансування вищої освіти в Англії (HEFCE) та відповідним управлінням у Шотландії, Уельсі й Північній Ірландії. Роль Ради – надавати відповідні рекомендації Державному секретареві з освіти Великобританії та розподіляти державні кошти фінансування університетів і коледжів.

Діяльність вищих навчальних закладів фінансується з кількох джерел. Загальні витрати на навчальний рік державних університетів та коледжів Англії становлять понад 6,7 млн. фунтів стерлінгів. Ці кошти виділяються з державного бюджету через управління (міністерство) освіти та комітет науки і технологій.

Освіта у вищих навчальних закладах платна, університети та коледжі, що функціонують економічно незалежно, регулюють вибір спеціальностей залежно від попиту та інтересів вступників. Однак держава для підтримки деяких спеціальностей, переважно інженерних, практикує надання вступникам одноразової допомоги. Місцеві відділи освіти при меріях надають безпроцентні позики своїм студентам за умови повернення їх після завершення навчання та працевлаштування або під час навчання. Цю систему позичок введено Міністерством освіти у вересні 1990 р., і вона залежить від можливостей студентів та їхніх батьків. Величина позики залежить від того, чи живуть студенти з батьками чи там де навчаються, живучи поза домом, величина позики зменшується під кінець навчання.

Різні наукові, благодійні місцеві та міжнародні організації, а також окремі університети надають допомогу талановитим студентам за високу успішність у навчанні. Нормативних документів на отримання позики або допомоги у Великобританії не існує.

У Королівстві Швеція фінансування всіх трьох рівнів освіти (загальної середньої – 9 класів; вищої середньої 10-12-й класи; вищої освіти) здійснюється за рахунок громадських (переважно державних) коштів. Навчання безкоштовне, за винятком невеликої кількості приватних закладів, а також навчальних гуртків для дорослих.

Залежно від категорії та виду освітнього закладу уряд країни, регіональні та обласні органи місцевого самоврядування шляхом прямого виділення коштів, системи субсидування та надання фінансової допомоги студентам покривають абсолютну більшість витрат на здобуття освіти у Швеції.

З 1991 р. у Швеції було розпочато реформу системи вищої освіти, головними напрямками якої стали децентралізація структури вищої освіти, надання більшої самостійності кожному з навчальних закладів та розширення можливостей для індивідуального вибору студентами тих чи інших навчальних програм або курсів.

Загальні обсяги фінансування діяльності кожного вищого навчального закладу затверджуються парламентом на основі пропозицій, поданих урядом. При цьому окремо визначають кошти, що виділяють закладу на вищу освіту, аспірантуру (докторантуру), наукові дослідження. З 1994/95 навчального року визнано також за доцільне включати до затвердженого парламентом загального обсягу фінансування вищого навчального закладу витрати на утримання приміщень, на меблі та науково-дослідне обладнання.

Максимальний обсяг фінансування з державного бюджету для кожного навчального закладу розраховують відповідно до так званого "контракту на надання освіти" на 3 роки. Основні параметри та умови контракту погоджують окремо з кожним вищим навчальним закладом, фінансування закладу здійснюється відповідно до встановленої та узгодженої для нього кількості студентів. Навчальним закладам надається право самостійно збільшувати кіль-

кість щорічного набору студентів, але за умови, що це не позначиться на якості підготовки кадрів.

В основу підходу до розрахунків щодо фінансування конкретного навчального закладу, покладено принцип компенсування витрат на освіту на основі оцінки конкретних досягнень та результатів. При цьому близько 60 % обсягу урядового гранту пов'язано з кількістю отриманих студентами цього закладу "залікових пунктів", а близько 40 % – з кількістю студентів, які здобули освіту у закладі. Парламентом країни також прийнято рішення, що близько 5 % від загального обсягу фінансування навчального закладу надаватиметься як премія за якість освіти (з 1997 р.). Обґрунтування доцільності надання такої премії здійснюється університетським канцлером.

Окреме місце у фінансуванні системи вищої освіти Швеції посідає обов'язкове надання урядом країни з державного бюджету матеріальної допомоги всім студентам вищих навчальних закладів, які цього потребують. Така допомога надається у вигляді грантів та кредитів. При цьому грант, що не підлягає поверненню, може становити до 30 % від загального обсягу допомоги, а кредит – близько 70 %. Фінансова допомога на навчання в обов'язковому плані індексується з урахуванням інфляції.

Повернення державі кредитної частини фінансової допомоги на навчання починається не пізніше як через 6 місяців після отримання останнього паю кредиту разом з кредитними процентами, які дорівнюють 70 % від встановленої Національним банком дисконтної ставки кредиту. Розмір частини кредиту, що повертається, залежить від щорічного доходу особи і, зазвичай, становить близько 4 % від нього [9].

У 90-і роки в ряді країн (Великобританія, ФРН, Данія) активно обговорювалися перспективи введення плати за навчання у ВЗО. У Великобританії, де дискусія була найбільш гострою і тривалою, лейбористський уряд обнародував (у 1997 р.) проект реформи фінансування вищої освіти. Відповідно до цієї реформи, у 1998/99 н.р. була введена плата за навчання і для студентів повного курсу навчання. Одночасно в тих західноєвропейських країнах, де плата за навчання у ВЗО висока (Ірландія, Португалія), обговорювалися перспективи її зниження [10].

Що стосується інших західноєвропейських країн, то у ФРН протягом останніх декількох років йде підготовка чергової реформи вищої школи, в умовах пристосування ВЗО східних земель Німеччини до системи освіти, що склалася у Західній Німеччині, а також наростання фінансових труднощів. В Австрії, як відмічають західні експерти, соціальні і політичні традиції перешкоджають проведенню ринкових реформ фінансування вищої освіти. У Фінляндії сталися значні зміни у фінансуванні ВЗО. Зокрема, це пов'язують з різними показниками діяльності ВЗО, державні кошти розподіляються між ними на конкурсній основі. У Франції в останні роки відмічаються процеси децентралізації, а також диверсифікації джерел фінансування ВЗО; широке поширення отримує контрактна система.

Зараз університети не можуть розраховувати на значне державне фінансування і повинні прикласти максимум зусиль для залучення приватних

коштів, в тому числі приватних пожертвувань. Однак більшість європейських університетів серйозно не займаються залученням приватних пожертвувань.

Практика добродійності менш поширена в Європі, ніж у США. Європейські університети, на відміну від американських, приділяють менше уваги своїм студентам і випускникам, задоволенню їх запитів під час навчання, тому і випускники часто забувають про свої університети.

Деякі перешкоди активізації діяльності європейських ВЗО залучення приватних пожертвувань вкорінено в особливостях європейської культури і традицій, які нелегко змінити. Тому в Європі добродійна підтримка ВЗО, напевно, ніколи не набуде таких масштабів, як у США. При цьому потрібно враховувати наступне: щоб стимулювати залучення європейськими ВЗО приватних пожертвувань, необхідні певні кроки як з боку урядів цих країн, так і з боку самих ВЗО [2, Р.113-129].

У західноєвропейських країнах дедалі більшого поширення набуває організація безперервного навчання дорослих – на різноманітних короткотрокових семінарах, вечірніх курсах тощо. Така форма навчання забезпечує ВЗО надходження додаткових фінансових ресурсів, гостро необхідних їм в умовах дефіциту коштів, що виділяє держава на розвиток освіти [11]. У 1991 р. створено Мережу безперервної освіти європейських університетів (European Universities Continuing Education Network), що об'єднала 160 установ вищої освіти з 27 країн. Цьому активно сприяє також Асоціація європейських університетів (Association of European Universities).

З усіх західноєвропейських країн найбільший розвиток безперервної підтримки отримала освіта у Фінляндії. У цій країні, населення якої становить 5 млн., 150 тис. чоловік навчаються за традиційними програмами ВЗО, а 200 тис. дорослих – за післяшкільними програмами безперервного навчання.

Однак така активна політика у сфері організації безперервного навчання не характерна для діяльності університетів більшості західноєвропейських країн. Викладачі часто вважають, що організація безперервного навчання не відповідає місії університетів і не принесе викладачам великої користі. Річ у тому, що розробка програм безперервного навчання вимагає великих зусиль. Викладачі повинні змінювати методику викладання, оскільки безперервне навчання, на відміну від традиційного, є більш інтерактивним і практично орієнтованим. Для залучення кращих кадрів до викладання за програмами безперервного навчання, необхідно, щоб академічна система винагороди враховувала їх участь у такого роду програмах.

Прихильники безперервного навчання зазначають, що в університетів є й інші причини брати участь в його організації. Чисельність студентів університетів у деяких європейських країнах вже досягла свого максимуму. Якщо університети не зможуть компенсувати очікуване скорочення їх чисельності за рахунок розширення власних програм безперервної освіти, фінансове положення вищих навчальних закладів значно погіршиться. ВЗО можуть отримати фінансові вигоди від розвитку безперервної освіти і внаслідок використання свого виняткового права присуджувати академічні ступені [12].

Останніми роками у країнах Європи місцева влада і бізнес укладають з університетами контракти на проведення досліджень, які повинні підвищи-

ти конкурентоспроможність місцевої економіки, а також на організацію програм з підвищення кваліфікації і перепідготовки працівників. Вищі школи охоче йдуть на надання такого роду послуг, оскільки це забезпечує їм отримання значних додаткових прибутків, гостро необхідних в умовах скорочення державної підтримки [13].

Співпраця між університетами і місцевими фірмами не тільки дає можливість студентам і аспірантам брати участь у контрактних дослідженнях, але і допомагає відроджувати місцеву економіку. Університети не можуть вирішити проблему безробіття, але можуть створити стимули і розробити ідеї нової продукції і нових послуг.

Залучення іноземних студентів є важливим чинником у фінансуванні для ВЗО. Від здатності ВЗО залучити іноземних студентів залежить не тільки його фінансове положення. Привабливість ВЗО для іноземних студентів розглядається як показник ефективності діяльності інституції, її престижності. За свідченням багатьох західних експертів, між європейськими університетами посилюється конкуренція за залучення іноземних студентів [14].

У ФРН навчання студентів у державних університетах є безкоштовним; залучити іноземних студентів вони можуть тільки за допомогою відповідних державних програм. Присутність іноземних студентів розглядається державними університетами не як засіб розв'язання університетських фінансових проблем, а як каталізатор змін, необхідних консервативній системі освіти країни.

Отже, у 90-і роки вища школа країн Західної Європи стикалась з нестачею фінансових ресурсів, передусім через уповільнення зростання державної фінансової підтримки. Держава продовжує залишатись основним джерелом фінансування ВЗО, при цьому змінюються його механізми і збільшується частка коштів населення і приватних фірм у цьому фінансуванні. Залучення коштів приватних компаній, та населення для фінансування вищої освіти є на думку західних експертів недостатнім. В умовах хронічної нестачі державних коштів, для фінансування вищої освіти ВЗО неминуче доведеться активізувати свою діяльність по залученню приватних коштів, в тому числі за рахунок встановлення більш тісних зв'язків з компаніями у сфері проведення наукових досліджень і організації підготовки кадрів [15].

Підсумовуючи аналіз західноєвропейського досвіду варто констатувати, що в умовах сучасної української економіки та обмежених доходів, банківські установи дотримуються кредитно-фінансової політики, яка схильна до "коротких" грошей, тоді як здобуття освіти потребує довгострокових кредитів. З огляду на це запровадження механізмів кредитування освіти на кшталт західноєвропейських у повному обсязі нині є неможливим, хоча Постановою Верховної Ради України "Про стан, напрями реформування і фінансування освіти в Україні" й передбачено збільшення коштів на надання кредитів громадянам України для отримання ними вищої освіти. На нашу думку, можна зробити певний перерозподіл бюджетних коштів, які витрачають на молодіжні програми, в тому числі на навчання, для того, щоб розпочати надання кредитів на здобуття освіти.

Література

1. **Bindé J.** L'éducation au XXI siècle: l'éducation pour tous toute au long de la vie// *Futuribles*. – P. 2000. N 250. – P. 5-21.
2. **Neave G.** Growing pains: The Dearing report from a European perspective// *Higher education quart.* Oxford; N.Y., 1998. Vol. 52, N1. – P. 118-136.
3. **Eicher J.-C.** The costs and financing of higher education in Europe// *European journal of education.* Oxford. 1998. Vol.33, N1. – P. 31-39.
4. **Гергель Ольга.** Реформування вищої освіти в Україні. Загальні збори Академії педагогічних наук України// *Освіта України*. – 2000. – 11 жовтня.
5. **Hebel S.** Senate Bill Champions College Tax Breaks// *The chronicle of higher education.* Wash. 2000. March 3. Vol. XLVI. N26. P.A35.
6. **Алферов Ю.С.** Источники и механизмы финансирования образования за рубежом// *Педагогика*. – 2000, № 8. – С. 85-94.
7. **Higher education in the learning society.** L., 1997. Rep.12: Options for financing higher education: modelling and policy analysis. VII, 161 p.
8. **Schmidt P.** New tuition and budget policies force public colleges to compete for students// *The chronicle of higher education.* Wash. 1999. June 25. Vol. XLV. N 42. – P. A.40-A.41.
9. **Новіков В.** Кредитування вищої освіти (іноземний досвід)// *Економіка України*. – 2000, № 4. – С. 72-79.
10. **Australian universities 1939-1999: How different now?** Higher education quarterly. – Vol. 54, N 2. – 2000. – P. 147-165.
11. **Bollag B.** In Europe, workers and professionals head back to the classroom// *The chronicle of higher education.* Wash. 1999. Sept. 3. Vol. XLVI. N 2. P.A87-A88.
12. **Calero J.** Quasi-market reforms and equity in the financing of higher education// *Higher education quart.* Oxford; N.Y., 1998. N1. – P. 11-19.
13. **Bollag B.** In what was East Germany, a university lends a hand// *The chronicle of higher education.* Wash. 1999. Vol. XLVI. N 8. Oct. 15. – P. A.63, A.65.
14. **Trow M.** The Dearing Report: A transatlantic view// *Higher education quarterly.* Oxford; N.Y., 1998. Vol.52, N1. – P. 93-117.
15. **Healy P., Hebel S.** New regulation will require dropouts to repay some of their federal aid// *The chronicle of higher education.* Wash. 1999. November 12. Vol. XLVI. N 12. – P. A.36, A.38.

УДК 681.3.06

*Доц. В.В. Виходець, канд. техн. наук – Львівський ДАУ;
доц. Г.А. Матвєєва, канд. пед. наук – НЛТУ України, м. Львів;
доц. Б.П. Качмар, канд. техн. наук – Львівський ДАУ*

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ З ГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Розглянуто питання удосконалення методики викладання графічних дисциплін на сучасному етапі розвитку вищої школи, недоліки організації навчального процесу та шляхи їх подолання.

*Assist. prof. V.V. Vykhodets' – L'viv state agrarian university;
assist. prof. G.A. Matvyeyeva – NUFWT of Ukraine, L'viv;
assist. prof. B.P. Kachmar – L'viv state agrarian university*

Ways of the improvement of the specialized training of future Engineers in graphics disciplines

This article considers problems of the improvement of the methodic the modern level of High School development, shortcomings in the organization of studies process and ways of their overcoming.

Нові вимоги до інженерів базуються на високій професійній підготовці. У даний час, в зв'язку з організацією підприємств, які займаються випус-